

СЕМІОТИЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНФЛІКТНОГО ДИСКУРСУ

Черненко Ольга Віталіївна,

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри германської
і фіно-угорської філології
Київського національного лінгвістичного
університету
ukrum2013@gmail.com
orcid.org/0000-0002-0127-8915*

Мета статті полягає у виявленні специфіки семіотичного аспекту дослідження конфліктного дискурсу з позицій семіотичної епістемологічної парадигми та теорії мультимодальності.

Методи. У статті використано методи аналізу та синтезу, індуктивний та дедуктивний метод як загальнонаукові методи для вивчення історії становлення семіотики та передумов дослідження конфліктної комунікації з позицій лінгвосеміотичного аналізу. Також застосовано метод лінгвопрагматичного, контекстуального та мультимодального аналізу для з'ясування характеру семіозисних процесів у конфліктному дискурсі.

Результати. Результати дослідження засвідчують наявність глибоко семіотичної внутрішньої структури конфлікту, представленого у художньому дискурсі. Лінгвосеміотична модель будь-якого типу конфлікту передбачає поєднання і комбінацію вербальних, невербальних та паравербальних семіотичних ресурсів як центрального компонента моделі, що знаходиться у площині перетину інтенційної та результативної інтерпретанти, формуючи спільну комунікаційну інтерпретанту, що дозволяє трактувати взаємодію як конфліктну. Динамічні фази розгортання конфліктного дискурсу передбачають функціонування структурних одиниць кожної фази – конфліктивів, семіозис якого у художньому дискурсі здійснюється за допомогою комплементарної взаємодії знакових систем та характеризуються дисгармонізацією інтра- та інтерперсональних стосунків комунікантів.

Висновки. Отримані результати дослідження дозволяють окреслити загальну модель семіозису різних типів конфліктів у сучасному художньому дискурсі з позицій семіотики як матричної дисципліни. Побудова семіотичної моделі інтраперсональних конфліктів дозволяє вдосконалювати та уніфікувати схему лінгвосеміотичного аналізу інших мультимодальних типів дискурсу.

Ключові слова: конфліктний дискурс, семіозис, мультимодальність, конфліктив, художній дискурс.

SEMIOTIC ASPECT OF CONFLICT DISCOURSE STUDIES

Chernenko Olha Vitaliivna,

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Germanic
and Finno-Ugrian Philology
Kyiv National Linguistic University
ukrum2013@gmail.com
orcid.org/0000-0002-0127-8915*

Purpose. The submitted paper aims to establish the specific features of conflict discourse from the viewpoint of modern semiotic studies and multimodal theory.

Methods. The analysis of the proposed paper was carried out with the involvement of the methods of synthesis and analysis, inductive and deductive methods as general scientific methods for studying the history of the formation of semiotics and the prerequisites for the study of conflict communication from the standpoint of linguosemiotic analysis. The linguopragmatic method, contextual and multimodal analysis was also used to clarify the nature of semiotic processes in conflict discourse.

Results. The results of the study testify to the presence of a deep semiotic internal structure of the conflict presented in the fiction discourse. The linguosemiotic model of any type of conflict provides for the combination of verbal, nonverbal and paraverbal semiotic resources as the central component of the model, which is located in the plane of intersection of the intentional and the resulting interpretant, forming a common communicative interpretant that allows the interaction to be interpreted as conflict interaction. The dynamic phases of conflict discourse development provide for the functioning of the structural units of each phase – the conflictives, the semiosis of which is carried out with the help of the complementary interaction of sign systems and is characterized by the disharmony of the intra- and interpersonal relations of the communicants.

Conclusions. The obtained research results allow us to outline the general model of semiosis of various types of conflicts in modern fiction discourse from the standpoint of semiotics as a matrix discipline. The construction of a semiotic model of intrapersonal conflicts allows to improve and unify the scheme of linguosemiotic analysis of other multimodal types of discourse.

Key words: conflict discourse, semiosis, multimodality, conflictive, fiction discourse.

1. Вступ

Мова як фундаментальний компонент антропосеміозису необмежена у сенсі спроможності залучення інших семіотичних систем як для самого процесу комунікації, так і для інтерпретації повідомлень. Її функціональний потенціал як однієї з багатьох інших семіологічних систем у діахронічному та синхронічному аспекті неодноразово цікавив дослідників різних типів комунікації та комунікативних процесів.

Конфліктна комунікація як невід’ємна частина людського буття, її виникнення, перебіг, причини, врегулювання здавна цікавили людство як у мовознавчому аспекті, так і в контексті винайдення ефективної моделі її врегулювання та вирішення. Так, численна кількість сучасних наукових досліджень присвячена вирішенню вищезазначених питань з позицій конфліктології та лінгвоконфліктології (Войцеховська, 2018; Frolova, 2013), психології, філософії та соціології (Крисанова, Вербицька, 2018), когнітивної лінгвістики, дискурсології, прагмалінгвістики тощо (Войцеховська, 2018; Królikowska, 2015; Черненко, 2022).

У семіотичний фокус досліджень конфліктна комунікація потрапляла час від часу як допоміжний засіб у тлумаченні природи конфліктних знаків, у тому числі й невербальних (Серякова, 2013; Chernenko, 2019), проте комплексного дослідження з позицій семіотики, семіології та теорії мультимодальності проведено не було. З огляду на зростаючий інтерес сучасних лінгвістичних, філософських, соціологічних та ін. студій до процесу семіозису як сутнісної тріадичної структури, дії знаків, якими пронизано все людське буття, семіотичний погляд поступово розширюється, щоб охопити повністю феномен людської комунікації (Ділі, 2000: 53).

Конфлікт як універсальний феномен, що втілюється у різних типах дискурсу, у тому числі й художнього, потребує осмислення у добу постмодерного розвитку семіотики, яка характеризується процесом переходу від комунікації до комунікативної системи, що відкриває можливі світи та семіотичні ресурси поза межами будь-якої єдиної об’єктивності. Саме необхідністю вивчення конфлікту з позицій семіотики та побудови моделі семіозису конфлікту у художньому дискурсі і зумовлена **актуальність теми** дослідження.

Метою праці є встановлення особливостей семіотичного аспекту дослідження конфліктного дискурсу з позицій антропосеміозису та теорії мультимодальності. Відповідно, для досягнення поставленої мети передбачається виконання низки **завдань**: 1) визначити основні теоретико-методологічні засади розвитку семіотики та розкрити сутність постмодерної концепції семіотики; 2) розкрити особливості формування семіозисних процесів вербального та невербального модусу комунікації у конфліктному дискурсі; 3) з’ясувати закономірності функціонування конфлікту у художньому дискурсі з урахуванням статичних та динамічних параметрів; 4) побудувати лінгвосеміотичну модель аналізу інтра- та інтерперсональних конфліктів в англomовному художньому дискурсі. **Матеріалом** дослідження слугують фрагменти текстів, що репрезентують конфліктну комунікацію у сучасному англomовному художньому дискурсі.

2. Сутність постмодерної концепції розвитку семіотики

Значення семіотики як науки вчення про знаки у сучасному символічно-знаковому світі важко переоцінити. Утім ще давні мислителі зауважували надзвичайну роль знаків у людському бутті, зокрема, давньокитайський філософ, політичний діяч і засновник філософського вчення Конфуцій відзначав, що світом правлять не слово і закон, а знаки і символи (Еко, 2006: 87).

Формування семіотичної свідомості відбувалося ще у давні часи, починаючи від висловленої християнським теологом Августином ідеї про “*signum*” (знак) як універсальний засіб, на основі якого здійснюється повідомлення (історична ретроспектива), і до постмодерної ідеї текстуральності, яка трактується як ідея дійсності, притаманна специфічно людському досвідові (Ділі, 2000: 125; Еко, 2006: 44; Почепцов, 2002: 23). Семіотичний науковий погляд останніми роками значно розширюється, щоб повністю охопити феномен людської комунікації, оскільки суть семіотики і полягає у тому, що весь людський досвід є структурою інтерпретованою, яка опосередковується та живиться знаками.

Власне, ідеєю семіотичності пронизане все людське буття, весь життєвий досвід людини, який дослідники охарактеризували як *Lebenswelt* (ареал і сфера людської діяльності), невід’ємний від суто людського видо-особливого внутрішнього світу *Inenwelt* (концепція мови), чиє існування уможлиблюється завдяки існуванню зоосеміотичним формам життя об’єктивного світу *Umwelt* (видосвіт, концепт довкілля). Семіотична павутина людського досвіду формується на найвищому рівні семіозису, а саме *антропосеміозису* як розвитку семіотичних модальностей, що охоплює всі знакові процеси, в які безпосередньо залучені людські істоти (Ділі, 2000: 64). Тобто семіотична доктрина виказує ідею органічності як гармонії між системою мови, предметно-об’єктивним світом природи та розумом людини.

Головним постулатом семіотики є так звана *ідея присутності знака* (*thirdness*), яку розвинув у своєму вченні американський філософ та логік Чарльз Пірс, тим самим забезпечивши необхідну основу для сучасного семіотичного поступу. На відміну від Ф. де Соссюра, який вбачав сутність лінгвістичного знаку у дихотомічній моделі “*signifiant/signifie*” (позначення/позначене) та наголошував на довільному зв’язку між формою та змістом, а також уважав лінгвістику «генеральним патроном всієї семіології», Ч. Пірс впорядкував ідею присутності знаку, наголосивши на тому, що дихотомічній моделі бракує третьої частини, за допомогою якої знак перетворюється на об’єкт, а потім на інші знаки. Таким чином, семіотичний трикутник Ч. Пірса включає знак *O* (об’єктивний знак), об’єкт *O* (денотат, референт), суб’єкт *S* (суб’єктивний знак у свідомості суб’єкта *S*, або інтерпретанта). Тобто інтерпретанта необхідна для перетворення певної наявної речі або ідеї на знак через зв’язок з іншими елементами у досвіді інтерпретатора, який визначає рух ланцюжка інтерпретант, що ним і живиться сам процес *семіозису* як дії знаку. За Ч. Пірсом, інтерпретанта може бути інтенційна, або визначена мовцем, результативна або дієва, яка встановлюється інтерпретатором, та комунікаційна, або комінтерпретанта (Андрейчук, 2020: 65), тобто спільна інтерпретанта, необхідна для встановлення комунікативного процесу.

Отже, на зміну дихотомічній дилемі боротьби реалізму з ідеалізмом, притаманній традиційному модерністському погляду на знак, приходять напрям, який знаменує початок шляху семіотики як потреби трансценденції, виходу за межі дуалістичної суперечки.

3. Семіозисні процеси формування вербального та невербального модусів у конфліктному дискурсі

Конфліктний дискурс як поліфункціональне утворення, мисленнєво-комунікативна діяльність неодноразово ставав об’єктом дослідження для мовознавців. Більшість дослідників розглядають конфліктний дискурс як особливий вид компетитивної взаємодії, адресатно-орієнтованої, цілеспрямованої, процесуальної і результативної (статичні та динамічні характеристики), що характеризується дискурсивною стратегією конфронтації (Черненко, 2022: 139; Frolova, 2013: 31). Як

динамічний процес конфліктний дискурс розгортається за допомогою вербальних та невербальних протинаправлених дій комунікантів у соціально маркованих ситуаціях, характеризується порушенням Принципу співробітництва та супроводжується негативними емоціями (Черненко, 2022: 135). З точки зору динаміки як певного процесу розгортання конфліктного дискурсу він проходить певні *фази* або *стадії* свого розвитку. Згідно з класичною схемою розгортання конфліктної комунікації, виділяють передконфліктну (або латентну) фазу, на якій взаємодія між суб'єктами конфліктної комунікації усвідомлюється як конфліктна, фаза виникнення конфлікту (інцидент), де відбувається перше зіткнення опонентів, фаза ескалації характеризується зростанням напруги між комунікантами та обиранням певної стратегії та семіотичних ресурсів (вербальних, невербальних, паравербальних) ведення конфлікту, фаза кульмінації (пік конфлікту), коли комуніканти усвідомлюють потребу завершення конфлікту тим чи іншим способом, і нарешті фінальна фаза (деескалація) – фаза завершення конфлікту шляхом врегулювання, розв'язання, затухання конфліктної ситуації тощо (Chernenko, 2019: 17).

Структурною одиницею кожної фази виступає конфлікт як дискурсивний мультимодальний конструкт, семіозис якого у художньому дискурсі здійснюється за допомогою комплементарної взаємодії вербальної, невербальної та паравербальної семіотичних систем та характеризуються дисгармонізацією інтра- та інтерперсональних стосунків комунікантів (Черненко, 2022: 137).

Семіозис вищезазначених дискурсивних утворень (конфліктів) як процес породження, функціонування та інтерпретації знаків у конфлікті відбувається безпосередньо за участю суб'єктів комунікації, які одночасно, за термінологією Ч. Пірса, є інтерпретаторами. Центральним елементом семіозису конфлікту є знак (вербальний, невербальний, графічний, візуальний тощо) або їх поєднання, що утворюють певні комбінації та вступають у зв'язок з певними елементами у досвіді інтерпретатора, що забезпечує розвиток спіралі семіозису. Кожна фаза репрезентує свій семіотичний процес, який включає безпосередньо самих учасників комунікації як інтерпретаторів, вербальні та невербальні знаки комунікації та інтерпретанту як об'єктивно подану ситуацію про конфлікт.

4. Лінгвосеміотична модель інтраперсонального конфлікту у художньому дискурсі

Дискурс як приклад антропосеміозису насамперед має справу з неіснуючим об'єктом (знаками), що потребує якнайповнішого пояснення смислу. Зокрема, художній дискурс, особливо персональний, виступає моделлю справжньої взаємодії, наприклад, конфліктної, еквівалентом реального розмовно-діалогічного мовлення (Войцехівська, 2018: 69).

Сам по собі художній текст не потребує посилання до будь-якого минулого досвіду (як, власне, і річ сама по собі не стає знаком без інтерпретанти та інтерпретатора), але переживання певних подій і вчинків, емоцій, пов'язаних із тим, про що йдеться у певному типові дискурсу, слугує передумовою для його розуміння. Оскільки конфлікт, відображений у художньому дискурсі, потребує певних площин для взаємодії (площина пропозиції, комунікації, погодження, конфлікту, взаємодії, взаємопозначення, інтерпретатора тощо), він не може бути обмеженим однією площиною традиційного семіотичного трикутника. Художній конфлікт тісно вплетений у тканину загальної оповіді і має виміри як всередині, так і зовні площин, які перетинаються (Ділі, 2000: 133).

Лінгвосеміотичний простір художнього дискурсу охоплює площини гармонізації та дисгармонізації міжособистісних стосунків художніх персонажів. Дисгармонізаційна площина формується у межах дискурсивного конструкту конфлікт, семіозис якого вибудовується когнітивно-семіотичними та комунікативно-прагматичними особливостями конфліктів як оперативних одиниць конфлікту.

Таким чином, модель конфлікту будь-якого типу, у тому числі й інтраперсонального, представлена двома площинами породження і функціонування вербальних та невербальних семіотичних ресурсів, з компонентами Інтерпретант 1/Інтерпретант 2 та Іntenційною/

Результативною інтерпретантою, які перетинаються, формуючи спільний простір Комунікаційної інтерпретанти (Commind), який потребує також «зчитування» певного культурного або міжособистісного семіотичного коду (Черненко, 2022: 138). Розглянемо на прикладі інтраперсонального конфлікту функціонування подібної лінгвосеміотичної моделі конфлікту:

“But Alma was also angry with her mother. As she paged through months’ worth of confusing documents, she wondered why Beatrix – knowing herself to be so ill – had not enlisted somebody to help over a year ago. Why had she put documents into boxes and stored them in closets, rather than seeking assistance? Why had Beatrix never taught anyone else her complicated accounting system, or, if nothing else, told someone where to find filed documentation from previous years? <...>

So why had Beatrix allowed things to fall so behindhand?

Perhaps she had not believed she was dying.

Perhaps her mind had been so addled with pain that she had lost track of the world. Or perhaps – Alma thought darkly – Beatrix had wanted to punish the living with all this work, long after she was dead” (Gilbert, 2014: 203).

Прихованим знаком наведеного уривку інтраперсонального конфлікту Алми з її померлою матір’ю є її хвороба, рак, яку вона приховувала від близьких, намагаючись, як і раніше, бездоганно виконувати обов’язки з ведення господарства і ділової документації у маєтку. З боку Інтерпретанта 1 (матір) ця інтерпретанта не є інтенційною, оскільки про хворобу близькі, у тому числі й Алма (Інтерпретант 2), дізналися лише під час її смерті, лінгвістичним підтвердженням слугує складнопідрядне речення із засобом вираження суб’єктивної модальності *perhaps* (*Perhaps she had not believed she was dying, Perhaps her mind had been so addled with pain*) і зрештою (*Perhaps, Beatrix had wanted to punish the living with all this work*). Результативною інтерпретантою слугує у такому випадку об’єктивна ситуація завантаженості обов’язками Алми, яка не знає, як з ними впоратися, та представлена стосами документів у коробках, заплутаною системою підрахунків (*confusing documents, boxes, complicated accounting system*), що провокує внутрішній конфлікт із матір’ю, якої вже немає в живих (*Alma was also angry with her mother*).

Площини взаємодії суб’єктів конфліктної комунікації перетинаються суто семіотично, як «дещо поза самим собою», без інтерпретації знаків таке тлумачення було б неможливим (Ділі, 2000: 81).

5. Висновки

Семіотичний підхід до аналізу дискурсу, зокрема конфліктного, дозволяє сформулювати певні моделі для його аналізу саме завдяки своїй універсальності та міждисциплінарності. Текстуалізація людської культури, представлена мережею кодів мовної та інших семіотичних систем і ресурсів, дозволяє говорити про семіотику як матрицю для всіх наук.

Отримані результати дослідження дозволяють свідчити про те, що вивчення семіозису інтраперсональних та інтерперсональних конфліктів з позицій лінгвосеміотичного підходу до аналізу дискурсу не лише дозволяють охопити значно ширший спектр дослідницьких уявлень про дискурсивні одиниці конфлікту, але й дослідити опосередковану модель відношення знаків до об’єктів, комунікаційний простір спільної інтерпретанти, представлення цих відношень через семантику та прагматику, розкрити зміст подвійної спрямованості конфліктної комунікації у художньому дискурсі.

Окреслюючи перспективи подальших досліджень, необхідно відзначити необхідність вивчення знакової природи конфлікту з позицій культурології, соціолінгвістики, етнолінгвістики, крос-культурної комунікації тощо.

Література:

1. Войцеховська Н.К. Конфліктний дискурс в українській художній літературі: структурний, семантичний, комунікативний і лінгвокогнітивний аспекти : дис. ... докт. філол. наук : 10.02.01. Київ. 2018. 512 с.
2. Ділі Дж. Основи семіотики. Львів : Арсенал, 2000. 232 с.
3. Эко У. Отсутствующая структура. Введение в семиологию. Санкт-Петербург : Симпозиум, 2006. 235 с.
4. Крисанова Т., Вербицька А. Принципи лінгвістичного конструювання емоцій у дискурсі. *Лінгвістичні студії*. 2018. № 36. С. 55–60.
5. Почепцов Г.Г. Семиотика. Киев : Ваклер, 2002. 431 с.
6. Сєрякова І.І. Семіозис невербальних знаків комунікації. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Філологія»*. 2013. № 16 (2). С. 121–126.
7. Черненко О.В. Дискурсивні характеристики конфліктів у сучасному англійськомовному художньому дискурсі. *Науковий журнал «Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського»*. Серія «Філологія. Журналістика». 2022. № 3. Том 33 (72). С. 134–139.
8. Черненко О.В. Семіозис інтерперсональних конфліктів в англійськомовному художньому дискурсі. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Філологія»*. 2022. № 1. Том 25. С. 134–141.
9. Andreichuk N. A semiosis-based approach to discourse interpretation. *Visnyk Kyiv's'koho natsional'noho linhvistychnoho universytetu. Seriya: Filolohiia*, 2020. №23 (1). С. 60–70.
10. Chernenko O.V. Functional and pragmatic value of nonverbal communication in conflict fiction discourse. *Science and Education a New Dimension. Philology, VII (63)*. 2019. No. 212. P. 15–18.
11. Frolova I.Ye. Confrontation Strategy in Discourse and Communities of Practice. *The Advanced Science: open access journal*. Torrance, CA (United States), 2013. No. 10. P. 29–32.
12. Gilbert E. *The Signature of All Things*. New York : Riverhead Books, 2014. 528 p.
13. Królikowska P. *Discourse of Conflict as Political Genre*. Thesis for the doctor's degree in philology. (Published Doctoral Thesis). Łódź : Uniwersytet Łódzki. 2015. URL: http://dspace.uni.lodz.pl/xmlui/bitstream/handle/11089/11885/Doktorat_Dyskurs%20konfliktu%20jako%20gatunek%20polityczny_Paulina%20Kr%C3%B3likowska.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

References:

1. Voitsekhovska, N.K. (2018). Konfliktnyi dyskurs v ukrainiskii khudozhnii literaturi: strukturnyi, semantichnyi, komunikativnyi i linhvokognitivnyi aspekty [Conflict discourse in Ukrainian fiction: structural, semantic, communicative and linguistic-cognitive aspects]. *Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
2. Dili, Dzh. (2000). *Osnovy semiotyky* [Basics of semiotics]. Lviv: Arsenal [in Ukrainian].
3. Eko, U. (2006). *Otsutstvuyushchaya struktura. Vvedenie v semiologiyu* [Missing structures. Introduction to semiology]. Sankt-Peterburg: Simpozium [in Russian].
4. Krysanova, T., Verbitska, A. (2018). Pryntsyipy linhvistychnoho konstruiuvannya emotsii u dyskursi [The principles of linguistic constructing emotions in discourse]. *Linhvistychni studii – Linguistic Studies*, 36, 55–60 [in Ukrainian].
5. Pocheptsov, G.G. (2002). *Semiotika* [Semiotics]. Kiev: Vakler [in Russian].
6. Sieriakova, I.I. (2013). Semiozys neverbalnykh znakov komunikatsii [Semiosis of nonverbal communicative signs]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho linhvistychnoho universytetu. Seriya: Filolohiia*, 16 (2), 121–126 [in Ukrainian].
7. Chernenko, O.V. (2022). Dyskursyvni kharakterystyky konfliktyviv u suchasnomu anhliiskomovnomu khudozhnomu dyskursi [Discursive characteristics of conflictives in modern English fiction discourse]. *Naukovyi zhurnal "Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V.I. Vernadskoho". Seriya "Filolohiia. Zhurnalistyka"*, No. 3. Tom 33 (72), 134–139 [in Ukrainian].
8. Chernenko, O.V. (2022). Semiozys interpersonalnykh konfliktiv v anhliiskomovnomu khudozhnomu dyskursi [Semiosis of the interpersonal conflicts in English fiction discourse]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho linhvistychnoho universytetu. Seriya: Filolohiia*, No. 1. Tom 25, 134–141 [in Ukrainian].
9. Andreichuk, N. (2020). A semiosis-based approach to discourse interpretation. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho linhvistychnoho universytetu. Seriya: Filolohiia*, 23 (1), 60–70.
10. Chernenko, O.V. (2019). Functional and pragmatic value of nonverbal communication in conflict fiction discourse. *Science and Education a New Dimension. Philology*, VII (63), No. 21, 15–18.
11. Frolova, I.Ye. (2013). Confrontation Strategy in Discourse and Communities of Practice. *The Advanced Science: open access journal*. Torrance, CA, 10, 29–32.
12. Gilbert, E. (2014). *The Signature of All Things*. New York: Riverhead Books.

13. Królikowska, P. (2015). *Discourse of Conflict as Political Genre*. Thesis for the doctor's degree in philology. (Published Doctoral Thesis). Uniwersytet Łódzki, Łódź. Retrieved from: http://dspace.uni.lodz.pl/xmlui/bitstream/handle/11089/11885/Doktorat_Dyskurs%20konfliktu%20jako%20gatunek%20polityczny_Paulina%20Kr%C3%B3likowska.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

Стаття надійшла до редакції 19.10.2022

The article was received 19 October 2022